

השילוב הראוי

המהפכה של הנגשת משנה תורה לרמב"ם לקהל הרחב נמשכת בביאור מורה הנבוכים. התרגום הקולח והביאור הפשוט יסייעו בהשבת השיח הפילוסופי של הרמב"ם אל חזית ההגות העכשווית

אמירה על הרלוונטיות של טענות הרמב"ם, דבר שאני מוצא אותו חשוב ביותר – שלא לקרש את מה שאין בו כל קודש, ומאידך שלא לאכזר רעיונות שהינם רלוונטיים גם לימינו, רק בגלל שבאו בלבוש עתיק.

הרובד השני מיועד למקצוענים, יהיו אלו אנשי אקדמיה או חובשי בית המדרש, והוא מימוש של הנחית הרמב"ם "תאם פרקיו זה עם זה", כלומר ציטוטים והפניות המשלימים את דברי הרמב"ם בפרקים אחרים כמורה הנבוכים ואף בספריו האחרים, ומהווים הזמנה לקורא להעמיד תמונה הוליסטית של האמירות בספר. עורכי הספר מכנים זאת "רמב"ם על פי הרמב"ם", וכדרכם במשנה תורה כן דרכם גם בספר הזה. זהו גם יתרונם לעומת ספרו של הרב אבינר, שלא תמיד דקדק להציג את הרמב"ם כפי שהוא. כגון שלרמב"ם חכמות "חול" הן חכמות קודש. הדברים באו בתמציתיות, ובמובן הזה זהו מועט המחזיק את המרובה. ניכר שהביאור עושה שימוש במאמרים חשובים שפורסמו, אך חסרון גדול לדעתי הוא חוסר ההפניות לאותם מאמרים מחקריים, כפי שנמצא למשל במהדורת שוורץ. ועם זאת, דרך זו של הפניות רק למונחות מהרמב"ם עצמו מאפשרת לקורא לגבש דעה עצמאית. הביאור הקולח המשלב ציטוטים והפניות רק מהרמב"ם עצמו משרד אמינות.

ביאור סדור של מורה הנבוכים הוא מעשה הדורש אומץ רב ומאמץ כביר, והיכרות עם הפרויקט הקודם שלהם, "משנה תורה המדויק והמבואר" מעניקה קרדיט ראשוני כי הם בית נאמן לביצוע. על האתגרים שבימרה לבאר את הספר, הרחיבו המחברים בהקדמה (עמ' 12-16, "הצורך בספר בימים ההם ובזמן הזה"). אני רק יכול להסכים עימם הן לגבי הצורך להציג יחדות שהיא גם מרגשת וגם רציונלית לנוכח הדור המשכיל יותר מאשר הדור בזמנו של הרמב"ם, והן לאור שיח המבקש להבין את הרמב"ם ללא מחויבות ללשון הרמב"ם עצמו. הספר הנוכחי הוא כרטיס כניסה להיכרות ישירה ומחייבת עם הטקסט עצמו. לדעתי, שתי ממשלות עומדות לפני המבאר. הראשונה היא שמא המחבר אינו מציג את כל מגוון הביאורים, והשנייה שמא ההנגשה חוטאת למטרות של הרמב"ם לבנות את ההבנה מתוך עיון. בעניין הדאגה הראשונה, עמדת הצוות היא כי "מנעד הפרשנויות הוא קיצוני, עד ששוב חוזרת המבוכה להבין את הספר" (עמ' 14). לצד כנות, חדשנות ואומץ בחשיפת מהלכו של הרמב"ם, הם מתאמצים לשמור על הרמוניות ביקורתית בפרשנות – משל אדם וחווה, יחסו הרעיוני של הרמב"ם למיניות ועוד – תוך נאמנות לרמב"ם עצמו. ניכר שגם בעולם המחקר הם מבקשים לבקר פרשנויות רדיקליות מדי לספר, לא מפני שהן רדיקליות אלא מפני שאין להן יד ורגל בטקסט עצמו. הדבר מזכיר לי את עמדתו של הסופר אומברטו אקו המבוטאת בספר "פרשנות ופרשנות יתר", שאף שיש להכיר במנעד פרשנויות רחב אין להכיל כל פרשנות. החיסרון בביאור קצר הוא השמטת ההתמודדות עם דעות אלו, ומצד שני הדיון יצמצם את קהל היעד.

הדאגה השנייה היא לפשטנות יתרה בהנגשה. בהקדמה לביאור מרגיע הרב מקבילי את הקורא כי בביאור "לעתים יהיו הדברים רק ראשי פרקים לעומק דעת הרמב"ם, כהנחיתו לקורא החכם בפתחת הספר, והוא יוכל להמשיך

מלאכה שתהיה", ויהיה מי שהדבר יפריע לו, אבל אני מוצא את התרגום המאוד מודרני ("קניית מומחיות מקצועית במקצוע כלשהו") כתואם את מטרת הספר: להנגיש את הספר לקהל הרחב, להחזיר את השיח הפילוסופי של הרמב"ם, שהיה דומיננטי במחשבת ישראל בעבר, לחזית הבמה, מתוך הבנה שבתוכו צפונים מפתחות רבים לבעיות שצפו ברורות האחרונים.

מן הבחינה הזו זהו יתרון גדול, גם בהשוואה לספר חדש שיצא לאחרונה (ונסקר במדור זה, גיליון פרשת בראשית, בירי ד"ר אסתי אייזנמן) של הרב שלמה אבינר על מורה הנבוכים העושה שימוש בתרגומו של אבן תיבון; תרגום המחייב ביאור, וכך מסתרבל לו הלומד עם תרגום הזקוק לתרגום. לדוגמה תרגום המילה "תְּלִטָּף", מילה יסודית במורה הנבוכים שהרמב"ם מתרגם כאחת ממשמעויותיו של המונח "חכמה", תורגמה "תחכום", ולא "ערמה" כפי שעשו אבן תיבון ושוורץ, מפני שבימינו יש למושג משמעות שלילית.

אבל יותר מכך, מן המהלך הענייני והתוכני עולה ש"חכמה" אינו רק שם עצם אלא גם שם פעולה. אין זה רק הדבר שמשיגים אלא גם הדרך שבה משיגים אותו (עמ' 54). אבחנה דקה וחשובה, המספקת אלטרנטיבה מדויקת גם לעולם האקדמיה וגם לעולם התורה. חלק התרגום כולל גם כותרות משנה והשלמה מתחכמת של הפסוקים.

לא הכול קדוש

לגבי הביאור, זה ביאור מעמיק שחלקו מיועד לקהל הפוגש בספר בפעם הראשונה. ברובד הראשון הביאור כולל הסבר של מושגים פילוסופיים, למשל, צורה ומקרה (עמ' 41) או של היכרות בסיסית עם תפיסות עולם ארכאיות – ארבעת היסודות, תורת המוג (עמ' 56) – והוא משלב

ידועה האמירה שאם נשאל שלושה יהודים מי היה הרמב"ם ומה הוא כתב, נקבל שלוש תשובות שונות. פוסק שכתב את משנה תורה, הוגה שכתב את מורה הנבוכים או רופא שכתב ספרי רפואה. נניח לקורא לעשות בעצמו את המיפוי לקבוצות החברה בישראל, ונתרכז בעבודה שהחלוקה הריכוטומית בין ספריו של הרמב"ם אינה מצויה במשנת הרמב"ם עצמו.

תפיסת השלמות הזו זוכה לעדנה במחקר ובפרסומים בעשורים האחרונים. קווי התפר בין משנה תורה למורה הנבוכים מותכים למקשה אחת במאמרים רבים המתפרסמים לאחרונה. יש לציין שהעיסוק הגדול במשנתו, שאינו בא לידי מיצוי, נחשב לפלא גם בדור הנוכחי, שבו תרבות הניו אייג' חודרת ליהדות, והפילוסופיה מוחלפת בפסיכולוגיה תרפויטית.

משנה תורה הוא ספר יסוד בהלכה היהודית, ומורה הנבוכים הוא ספר סוד. "מפעל משנה תורה", שיום הנגשה מודרנית ומקצועית למשנה תורה של הרמב"ם, והצליח לגרום למהפכת ענק בלימוד הרמב"ם לקהל הרחב, שאף זכתה לחיקויים, ניגש להשלים את המפעל עם מורה הנבוכים של הרמב"ם.

היכולת השמורה למתי מעט לעסוק במומחיות גם בפן ההלכתי של הרמב"ם וגם בפן ההגותי שלו נותנת אותותיה גם ביצירה זו, שהשתתפו בה צוות מומחים לפילוסופיה, לערבית ולעברית, להלכה ולמחשבת ישראל, תחת שרביטו של העורך והמבאר הרב יוחאי מקבילי. מקבילי עוסק לפרנסתו בתפקיד איש אלגוריתמים בחברת הייטק, וכמראה ל"תובנות יסוד בפילוסופיה של הרמב"ם" בטכניון, ומצד שני מפנה זמן לכתובת הביאור, ומממש בעצמו, כתלמידו של הרב יוסף קאפה, את "פקודת השילוב הראוי" של הרמב"ם.

תרגום מודרני מתוחכם

ייחודו של הספר "הזמנה למורה הנבוכים", שלדברי המחברים פותח סדרה של ספרים, הוא בעיקר בשיח המודרני שהוא מייצר. לספר שלושה מרכיבים: תרגום חדש, ביאור צמוד וסיפור הפרק. אנסה לנתח כל אחד מן המרכיבים האלו בנפרד.

לגבי התרגום, זהו תרגום מודרני מאוד, ועם זאת דייוקן בשמירת המשמעות. העורכים מציגים (בעמ' 17) טבלת השוואות מרשימה של כמה פסקאות עם המקור בערבית, וארבעה תרגומים: של המפעל, של אבן תיבון, של הרב קאפה ושל פרופ' שוורץ. איני בקי בערבית דיי כדי לשפוט, אך אני חושב שיותר משהם מומחים בלשון הערבית, הם מומחים בלשון העברית, והמתרגם הלל גרשוני מבטיח ביותר. הלשון דווקנית ורהוטה ביותר. אמת המידה שנקטו – "שאפנו לתרגם את דברי הרמב"ם כאילו נכתבו על ידו בלשון ימינו" – מצאה חן בעיניי מאוד, אפילו לעומת התרגומים המודרניים יותר.

אף שהתרגום נולד בשל שמירת זכויות יוצרים של התרגומים הקיימים (עמ' 16), הוא מספק ייחודיות גדולה. אמנם יש בכך איבוד מסוים של הלשון האופיינית לימי הביניים. למשל, "חכמה היא... ידיעת המלאכות, איוו

הרב ד"ר אליהו אביעד, לשעבר מפקח באגף לתרבות תורנית מחוז ירושלים, מחבר ספר "מורה נבוכי הנפש", ומלמד את מורה הנבוכים במסגרות שונות

הזמנה לדרך המבוכה.

פסלו של הרמב"ם,

טולדו, ספרד

צילום: נתי שוחט, פלאש 90

ולעיין בדברים ולפתח אותם כפי יכולתו". ואכן כמה פעמים, כגון בעניין עונש אדם וחווה (עמ' 29), הביאור חושף טפח (גדול!) ומזמין את הקורא להמשיך ולחקור עוד טפחיים.

סיפור פורץ

חלקו השלישי של הספר הוא "סיפור הפרק", שהוא כעין סיכום לפרק, העומד על כמה היבטים חשובים בפרק. בשלב זה הסודות נחשפים בצורה מעמיקה ומרתקת. הפרשנות המעמיקה של הרמב"ם לסיפורם של אדם וחווה, אבן יסוד בתפיסתו של הרמב"ם במורה הנבוכים השמורה לבעלי יסוד, נעדרת מן הספרים המיועדים לקהל הרחב על אודות משנתו של הרמב"ם, למשל בספרו של מיכה גודמן "סודו של מורה הנבוכים", אולם כאן היא מופיעה בליווי פרשני המצליח למוזג פרקים רבים במורה הנבוכים לכדי אמירה רלוונטית לימינו. הדבר נעשה מתוך הזמנה ל"שלב המבוכה, שאינו שלב נחות. להיפך הוא מזמין, מתעלה" (עמ' 33).

מודעים לבעייתיות של השלכת הרלוונטיות לימינו כותב הרב מקבילי: "אין אנו מבקשים לאלץ את הרמב"ם לספר את הסיפור ברוח ימינו או להטמיע את תפיסת ימינו במשנת הרמב"ם, ואף לא לצדק את תפיסתו. כי אם נעשה כן, יהיה בזה משום צדקנות (אפולוגטיקה), כשל בתיארוך (אנכרוניזם) והיעדר אמינות". והוא מביא דוגמה מאתגרת הנוגעת לטענת "גזענות" ברמב"ם.

חלק זה, הגם שהוא חסר הפניות למקורות מחקרניים (ולדעתי חשוב שיהיו), מצליח להציג בצורה מעניינת את לבו של הפרק, ומאפשר קריאה מודרכת לכא בשעריו של המורה. אבל כפי שמוצהר (עמ' 20), זו רק הצעה אחת מני כמה אפשרויות, ואף שיש בתכניה מרכיבים חדשים, הריהי הצעה מדויקת ונאמנת לתפיסתו של הרמב"ם.

הספר מורכב כאמור מפרק מתורגם ומבואר ומסיפור הפרק, וכך לשלושת הפרקים. באופן זה הספר מכוון לשני קהלים: אלו המעוניינים בקריאת המקור בקריאה מודרכת ואלו המעוניינים בסיפור על אודות המקור.

שילוב זה לדעתי מסרבל וראוי לנתב את המאמץ לשני סוגי ספרים. הראשון, ולדעתי הוא המאמץ העיקרי, יהיה ספר "קלאסי": תרגום וביאור מלא וסדור, שיהיה ביד הכול; וסדרת ספרים נוספת – "סיפורי הפרקים" בנושאים נבחרים. ושם אולי גם בצמוד לפרק כקריאה מודרכת.

לסיכום, שמה של הסדרה "הזמנה למורה הנבוכים" – כשמה כן היא, מאפשרת הזמנה לדרך המבוכה, ויש בה הודמנות לפרוץ שיח מרענן במשנת הרמב"ם בנאמנות מוקפדת לשיטתו מעתה, ההזמנה אינה רק לקורא, אלא גם לאנשי המפעל עצמו. הכרך שנקרא "מפגש ראשון" – אינו אלא קריאה למפגש הבא. ●

הזמנה למורה הנבוכים: מפגש ראשון

יוחאי מקבילי

מפעל משנה תורה, תשע"ז, 110 עמ'

